

Amel Alić

KOMUNIKACIJSKA DIMENZIJA OBITELJSKOG FUNKCIONIRANJA

SAŽETAK

Komunikacija se najčešće definira kao interakcija koja se odvija putem znakova, pri čemu se tokom komuniciranja odvija proces stvaranja značenja i proces uzajamne razmjene značenja. Od bogatstva zalihe aktivnih znakova, značenja i širine komunikacijskih mapa koje su ispletene mrežom digitalnih i analognih kodova usvojenih u primarnom socijalnom jezgru, ovisiće i sposobnost pojedinaca da komuniciraju van vlastite obitelji/porodice. Kvalitet komunikacije u obitelji/porodici utjecat će na bogatstvo proizvodnje i dekodiranja kodova njezinih članova, a otkrivaće se u široj mreži socijalne interakcije, budući da putem komunikacije, mi ne samo da predstavljamo sebe, već i obitelji orijentacije. Istraživanja porodične komunikacije danas su uglavnom sistemski orijentirana, budući da se bilo koji odnos (makar i dijadni) neizostavno reflektira na funkcioniranje cjelokupnog sistema. Cilj ovog rada je da se predstave neke od najvažnijih interakcijskih teorija obitelji, te ključni pojmovi proistekli iz istraživanja obiteljske interakcije, kao i formi i funkcija koje su u tijesnoj vezi sa proizvodnjom značenja i komunikacijskom dimenzijom obiteljskog funkcioniranja.

Ključni pojmovi: obiteljska komunikacija, obiteljski rituali, komunikacijski kodovi, kongruentna i inkongruentna komunikacija

Definicije i karakteristike obiteljske komunikacije

Definicije obitelji, u nepreglednom moru recentne literature, uglavnom se grupišu s obzirom na porodičnu formu, funkciju i interakciju. Definicije koje naglašavaju formu akcentiraju pitanja „ko je ko“ u obitelji/porodici, te na koji način su međusobno povezani (npr. brak, krvno srodstvo, adopcija...). Pitanja funkcija koncentrirana su na zadatke, ciljeve i očekivane rezultate obiteljskog života. Definicije koje naglašavaju interakciju u prvi plan stavljaju komunikacijske procese koji povezuju članove porodice i razmatraju načine na koje komunikacija konstituira porodicu i porodične odnose.

Kao što postoje trojake definicije porodice s obzirom na strukturu, funkcije (orijentacija na cilj) i interakciju (transakcione definicije), tako postoje i brojne definicije porodične komunikacije. Transakcijske definicije porodice naglašavaju važnost komunikacije, te u prvi plan ističu utjecaj emocija kao gradivnog elementa porodične interakcije. Jedna od prvih transakcionih definicija je ona koju su predložili Burgess and Locke (1953 prema Segrin i Flora, 2005) u kojoj porodicu definiraju kao *jedinicu osobu koje su u interakciji*. Ova definicija polazi od interakcije kao najmanje mjerne vrijednosti u istraživanju funkcionalnosti obitelji. Unikatnost jedne obitelji/porodice upravo se i reflektira se kroz specifičnost zauzimanja odnosa i proizvodnje značenja, koji su na najsuptilnijem nivou upleteni u svojevrсни grupni identitet, satkan od autentičnih iskustava koja se dramatično razlikuju kada upoređujemo bilo koje dvije porodice. Neponovljivost svake zasebne porodične interakcije moguće je prepoznati i kvalitativnim analizama raščlaniti na faktore intimnosti, emocionalne i međusobne povezanosti i posvećenosti, specifičnih simbola, definiranih granica (fizičkih, emocionalnih, socijalnih), kako unutar članove porodice, tako i porodice kao cjeline u odnosu na vanjske sisteme. Prema Segrin i Flora (2005), većina istraživača porodične komunikacije se slaže kako *komunikacija predstavlja transakcijski proces u kojem pojedinci kreiraju, dijele i reguliraju značenja* (str. 9).

Porodica/obitelj u svojoj autopoetičnosti ili samoreferencijalnosti, prema mišljenju Niklasa Lehmana, predstavlja sistem unutar kojeg se kontinuirano proizvode novi odnosi, komunikacije i ponašanja (König, Zedler, 2001). Iskaz jednog člana utiče na proizvodnju i reprodukciju iskaza drugog člana, pozitivnom ili negativnom povratnom vezom, na višestruko i sistemski međusobno uvjetovan način. Samoreferencijalnost je prepoznatljiva, kako na strukturalnom, tako i na komunikacijskom planu. Funkcionalnost obitelji prvenstveno zavisi od njezine sposobnosti da održi ravnotežu sistema, subsistema i obiteljskih članova međusobno. Polazeći od strukture, unutar strukturalnog modela uvode se pojmovi operativnih pravila i rituala, generičkih i idiosinkrazijskih pravila, transakcijskih ponašanja putem kojih se regulira

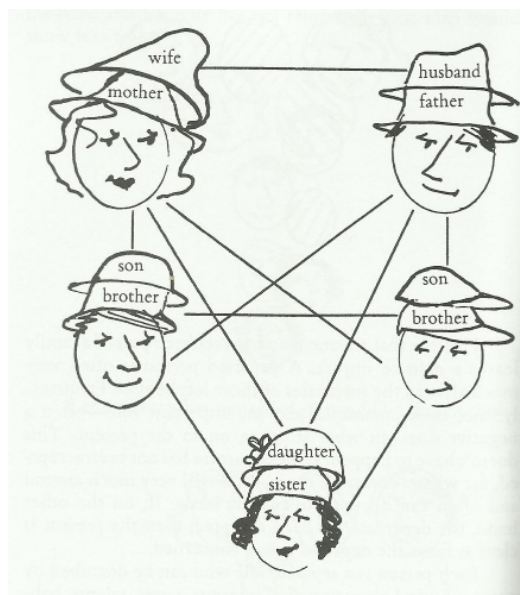
ponašanje pojedinaca i sistema u cjelini, razumijevanje utjecaja formiranja i funkcioniranja sistema i subsistema, granica između subsistema i sistema, dijada, triangulacija, koalicija te hijerarhije obiteljskih odnosa. Komunikacija, tako, u cjelokupnom istraživanju obiteljskog sistema, predstavlja nezaobilaznu dimenziju funkcionalnosti obitelji/ porodice. Sažimajući prethodne tvrdnje, mogu se izvesti sljedeći zaključci koji apostrofiraju važnost komunikacije:

- Komunikacija = Energija; svaka jedinica komunikacije jednaka je jedinici energije koja se proizvodi u obiteljskom sistemu
- funkcionalna komunikacija = funkcionalna obitelj; preduvjet funkcionalnosti jedne obitelji je sadržan u formama upotrebe i proizvodnje funkcionalne komunikacije

Komunikacija o komunikaciji

Iz početne Lehmannove tvrdnje, Watzlawick, Beavin, and Jackson (2011) u knjizi *Pragmatics of Human Communication*, definiraju niz aksioma kojima objašnjavaju tvrdnju da ljudi u socijalnim sistemima stvaraju vlastitu sliku stvarnosti: nemoguće je ne komunicirati, svaka komunikacija posjeduje sadržajni i odnosni aspekt, ponašanje je određeno društvenim pravilima, pojedinca je moguće razumijevati tek kroz interakciju, komunikacija može biti simetrična i komplementarna, te iz subjektivnih tumačenja i pravila proizilaze kružne interakcijske strukture u socijalnim sistemima.

Povezujući interakcijske definicije porodice sa Watzlawickovim aksiomima, možemo postaviti pitanje: postoji li bilo kakvo ponašanje izvan komunikacije? Originalno Watzlawickovo stajalište, kako je *nemoguće ne komunicirati*, možda ponajbolje daje odgovor na to pitanje. Komunikacija se može opisati kao interakcija putem znakova, pri čemu se tokom komuniciranja odvija proces stvaranja značenja i proces uzajamne razmjene značenja. Taj se proces odvija neprekidno verbalno i neverbalno, te u onoliko međusobnih smjerova koliko je dijadnih i trijadnih odnosa unutar jedne obitelji. Kako bi komunikacija bila recipročna i dvosmjerna, neophodan je feedback (povratna veza), a taj je pojam jedan od ključnih u sistemskom pristupanju porodici. **Feedback** je (prema Segrin, 2005, str. 33; Becvar & Becvar, 2009, str. 20; te Becvar, Goldenberg & Goldenberg, 2008, str. 468) odgovor porodice na neko ponašanje ili opservirani proces i počinje se učiti u porodici porijekla, a zatim se poput outputa prenosi i razmjenjuje u širim socijalnim mrežama.

Slika 1. Komunikacija se odvija u onoliko međusobnih smjerova koliko je dijadnih i trijadnih odnosa unutar jedne obitelji i u mnogostrukosti uloga (Satir, 1988)

Pozitivni feedback se koristi s ciljem stimuliranja i povećavanja ponašanja usmjerenih ka uspostavljenim normama, dok se **negativni feedback** aktivira kako bi se ukazalo na grešku u situacijama odstupanja od porodičnih standarda – akcija koja ima za cilj suzbijanje devijacija u ponašanju/ komunikaciji. Watzlawick i saradnici (2011) uvode i termin „preoblikovanje“ (engl. “reframing”), kojeg kao proces prepoznaju u situacijama kada se ukazuje na nepoželjno ponašanje/komunikacije unutar porodice kroz negativni i pozitivni feedback.

Watzlawick (2011) predlaže i aksiom: *Svaka komunikacija ima sadržajni i odnosni (relacijski) aspekt poruke* (str. 32). **Sadržajni aspekt** poruke se odnosi na to šta je rečeno, dok se **odnosni aspekt** poruke prelama kroz *način na koji je nešto rečeno*, kakav se stav zauzima prema drugima, i najčešće se ostvaruje kroz neverbalnu komunikaciju. Najveći dio istraživanja porodične komunikacije vezan je za promatranje i analizu odnosnih poruka. U sistemu porodičnog komuniciranja, brojne se poruke istog značenja razmjenjuju između članova, ali one se ne dekodiraju na isti način. Tako naprimjer, poruka upućena od strane jednog supružnika ka drugom, ili roditelja prema djetetu, neće biti na istovjetan način shvaćena od strane drugog supružnika ili drugog djeteta. Zbog toga Watzlawick prepoznaje **metakomunikaciju** kao *komunikaciju o komunikaciji*, a u kojoj svaki član porodice, kao da kaže „Ovako ja vidim/ doživljavam sebe... ovako ja vidim tebe... ovako ja vidim da ti gledaš mene“ (str. 76). Poruke koje su na neadekvantom

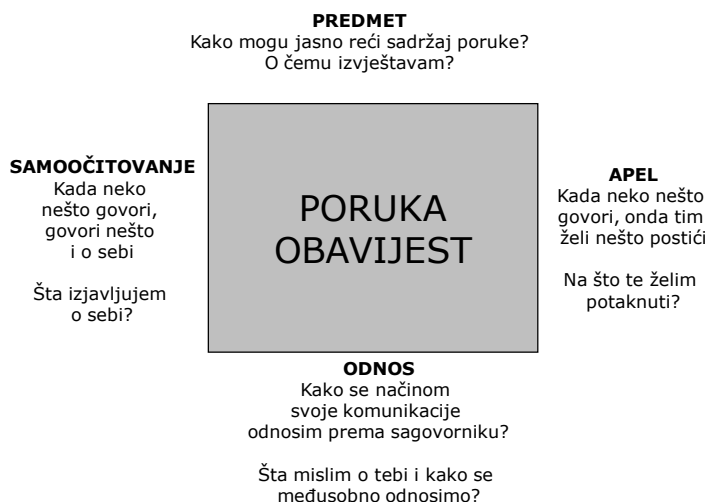
odnosnom i sadržajnom nivou upućene, ali i poruke koje su na pogrešan način interpretirane, vode ka brojnim komunikacijskim patologijama, a posljedično, i porodičnim disfunkcijama. Pogrešno usvojene poruke u procesu kodiranja odnosa i sadržaja, iznose se iz porodice u vidu outputa u šire socijalne mreže interakcije. U historiji jedne porodice, moguće je istraživati i analizirati primjere, kako zdrave, tako i patološke komunikacije u procesu proizvodnje i razmjene značenja, proisteklih iz odnosnih i sadržajnih aspekata razmjene poruka.

Watzlawick (2011) prepoznaje **digitalne i analogne kodove** u procesu komunikacije. Korištenje digitalnih i analognih kodova odvija se simultano, sadržani su u svakom pojedinačnom komunikacijskom aktu, ali je u svakodnevnoj komunikaciji rijetko osvijestjen uticaj jednih i drugih (str. 41). Kod **digitalnih kodova**, značenja se prenose simbolički. Simboli su proizvoljne i konvencionalne jedinice značenja. Dok god se članovi zajednice slažu oko značenja neke riječi, ta riječ predstavlja određeni simbol. Digitalni kodovi predstavljaju razmjenu informacija znakovima, sadržaj poruke se uspješno razmjenjuje i dekodira, budući da svi učesnici u komunikaciji razumiju jednoznačnost imenovanog predmeta ili pojma (npr. jezični simboli koje svi sagovornici koriste na nivou aktivnih kodova i zajedničke zalihe kodova). Različiti znakovi koji počivaju na simboličkim riječima, predstavljaju **analogne kodove**. Takva komunikacija je najčešće neverbalne prirode, s brojnim paralingvističkim i ekstralingvističkim znakovima (kinezičkim i prosemičkim). Kao primjer mogu poslužiti facijalne ekspresije, visina tona glasa, pogled koji izražava neku emociju, naglasak, položaj i udaljenost tijela. Analognim kodovima prenosimo poruke o odnosu kojeg zauzimamo, a pošto pravila za korištenje i dekodiranje takvih poruka, uglavnom nisu usaglašena (pogotovo između pripadnika različitih mikrokultura) tumačenja iste poruke mogu biti različita. Roditelji sa novorođenčetom komuniciraju gotovo isključivo putem analognih kodova, a vremenom postaju jako vješti u tumačenju djetetovih potreba putem dekodiranja neverbalnih ekspresija. Članovi jedne porodice vremenom se toliko upoznaju, da se njihova komunikacija, ne samo najvećim dijelom odvija putem razmjene analognih kodova, već postaje unikatnim obilježjem mikrokulture koji se putem outputa iznosi izvan mikrosistema. Od bogatstva zalihe aktivnih znakova i značenja i širine komunikacijskih mapa koje su ispletene mrežom digitalnih i analognih kodova usvojenih u primarnom socijalnog jezgru, ovisiće i sposobnost pojedinaca da komuniciraju van vlastite porodice. Ovdje dolazimo do prvog značenja jezika kao svojevrsnog ambasadora, s obzirom da će dijapazon proizvodnje, razmjene i dekodiranja značenja tokom komunikacije u vanporodičnim krugovima, ovisiti od

kvalitete i kvantite usvojenih kodova unutar porodice. Najkraće, u široj mreži socijalne interakcije, komunicirajući, mi ne samo da predstavljamo sebe, već i porodice orijentacije. Zbog specifičnosti aktivnih i digitalnih kodova i korištenja zajedničke zalihe kodova, svaka porodica bi se, u izvjesnom smislu, mogla smatrati unikatnom kulturom – pored općih digitalnih kodova (jezik jednog naroda), porodična kultura na idiosinkrazijskom nivou razvija vlastite simbole i prepoznaje ih kao dogovorene jedinice značenja, koje, nerijetko, samo članovi mikrosistema razumiju. Primjeri za to su nadimci, familijarne šale, zajednička iskustva (koja su se dijelila u intimnosti mikroprostora). Što se analognih kodova tiče, svaki mikrosistem proizvodi i svoje članove uči dekodiranju brojnih neverbalnih poruka, koji su također neponovljivi dio strukture porodičnih odnosa. Takve primjere nalazimo u izrazu lica roditelja koje djeca razumijevaju i bez korištenja digitalnih kodova, recipročnim utjecajima između roditelja i djece (kada dijete želi odobrovoljiti roditelje ili roditelj uputiti djeci negativni feedback u situaciji narušavanja pravila, itd.).

Četverostranost komunikacijskog kanala

Pojednostavljeno i jednodimenzionalno tumačenje poruka koje proizvodi disfunkcionalnosti u obitelji slikovito se može objasniti komunikacijskim modelom Schulza von Thuna (2001). Integrirajući Watzlawickovu i Buhlerovu teoriju komunikacije, ovaj istraživač je razvio model četverostranog komunikacijskog kanala koji se sastoji od četiri strane obavijesti: predmeta, odnosa, apela i samoočitovanja. Ranije pojašnjeni Watzlawickov aksiom o odnosnom i sadržajnom aspektu poruke, Von Thun nadopunjuje Buhlerovim apelacionim aspektom, te upotpunjuje samoočitovanjem, kao četvrtom stranom komunikacijskog kanala. Prema Von Thunu, svaki put kada započnemo verbalnu ili neverbalnu komunikaciju, mi kao da između sebe pružamo ovaj četverostrani *komunikacijski kabal/provodnik*. Da bi se poruka ispravno poslala drugoj osobi, ali i da bi se tačno protumačila, oba sagovornika bi trebala biti svjesna da se uz jasno oblikovan *sadržaj poruke* (o čemu se izvještava), istovremeno porukom na *nešto potiče*, uspostavlja *odnos* te svaka osoba *samoočituje*.

Shema 1. Von Thunov četverostrani model komunikacije

Najčešća nerazumijevanja nastupaju usljed usmjerenosti na samo jedan aspekt poruke pa se sadržaj tumači isključivo na temelju apela ili odnosa, naprimjer. Pretjerana usmjerenost na aspekt odnosa je posebno izražena tamo gdje su ljudi svakodnevno zajedno, dobro se poznaju (ili misle da se dobro poznaju), pa sve tumače na temelju već uspostavljenog odnosa i nataloženih iskustava metakomunikacije. Ako bi neko bio izložen stalnom fizičkom kažnjavanju, onda bi se ta osoba, i u situaciji kada je neko želi pomilovati po glavi, sklanjala, tražila zaštitu, ili nasuprot tome, poduzimala napad. Kontinuirano insistiranje na jednoj vrsti komunikacije može imati za posljedicu tumačenje poruke na temelju onog aspekta poruke koji je bio najčešći. Zbog toga se kasnije u svakom kontaktu očima može prepoznati opasnost, ili u približavanju napad, ukoliko se kontakt očima uspostavljao isključivo pogledima prijetnje, a nikada s ljubavlju i naklonošću. Pogreške u tumačenju poruka nastupaju i u vezi s problemom objektivnosti (usmjerenost isključivo na sadržaj poruke), problemom utjecaja, manipulacije, izražavanja želja (usmjerenost na apel), problemom definiranja i oblikovanja odnosa (prezasićenost odnosom), te problemom samoočitovanja. Ovo ukazuje na važan zaključak kako se u obitelji sistematski učimo i komunicirati, ali i tumačiti poruke. Da bismo adekvatno komunicirali, poruke moraju biti nedvosmislene, jasne, jer se tokom odgajanja, odgajaju i naša čula: kako slušati, gledati, kretati se u prostoru, ostvarivati kontakt i koristiti čulo okusa i mirisa. Dijete se, zapravo, uči komunicirati i kada se objeđuje – ne samo

jede li samo ili ga „pitaju“, gdje sjedi za stolom i kako mu se hrana nudi, već i prisiljava li ga se da jede ono što ne voli ili da „pojede sve do kraja“. Okus doživljene hrane važna je komunikacija u odnosu na sebe i druge i uvjet uživanja u svakodnevnim ritualima, pri čemu se obrazuju sva naša čula, ali i zadovoljavaju potrebe za sigurnošću, pripadanjem i poštovanjem. Primjer različitog interpretiranja poruke je i onaj kojeg navodi Von Thun u kontekstu samoočitovanja: ukoliko bi roditelj došao kući i odmah s vrata povikao: „Kakav je ovo svinjac u kući?!“, dijete bi ovakvu poruku moglo protumačiti dvojako:

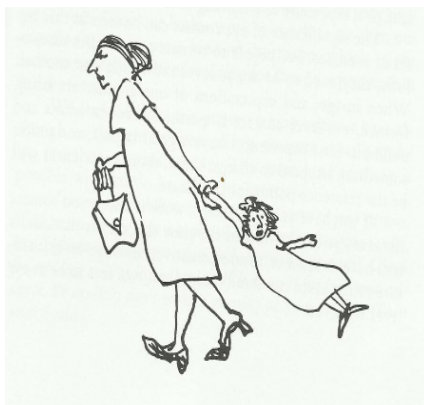
- „uhom za odnos“ kao: „ja zaista ništa ne valjam!“ ili
- „uhom za samoočitovanje“ kao: „roditelj je zbilja imao- la loš dan!“

Pojašnjavajući svoj model brojnim životnim primjerima, Von Thun zaključuje kako adekvatno komuniciranje podrazumijeva angažiranost sva „četiri uha“: za sadržaj, apel, odnos i samoočitovanje.

Mikrokultura formira jezik članova sistema

Iz tradicije istraživanja uzroka obrazovnih nejednakosti proistekli su iznimno važni rezultati o prirodi razvoja različitih jezičkih kodova ili vrsta govora u obiteljima. Integrirajući komunikacijsku i strukturalnu dimenziju obiteljskih funkcija, moguće je primjetiti kako se komunikacija neprestano odvija i razmjenjuje kroz ustaljene porodične rituale. **Rituali** predstavljaju *simboličke akcije koje pomažu porodici da se adaptira na promjene, mnogo prije nego da im se suprotstavi, istovremeno reafirmira grupno jedinstvo u suočavanju sa životnim tranzicijama. Zajednički porodični rituali su dio obrazaca porodične interakcije koji osiguravaju porodični identitet i kontinuitet* (Goldenberg i Goldenberg, 2008, str. 8). Putem rituala se definiraju *pravila koja predstavljaju propisane obrasce ponašanja u porodici i posvećeni su održavanju porodične stabilnosti* (Segrin i Flora, 2005, str. 33). Važnost svakodnevnih aktivnosti u obitelji koje obuhvataju rituali ogleda se i u *povećavanju grupnog identiteta koji omogućava članovima sistema da prihvate promjene koje dolaze sa novim individualnim, obiteljskim ili bračnim ciklusima* (Becvar & Becvar, 2009, str. 106). Rituali i pravila se ostvaruju putem komunikacije, te su uvjetovani stimulativnošću socijalnog okruženja, pedagoške kulture roditeljstva, te brojnih drugih faktora, kao što su oni vezani za socioekonomski i obrazovni status porodice. Analiza rituala kao svakodnevnih aktivnosti otkriva načine na koje se unutar obiteljskog sistema uči komunicirati, definiraju granice (između subsistema i u odnosu na suprasistem), izriču operativna pravila, te uspostavlja hijerarhija odnosa. Rituali zdravih i nezdravih obitelji imaju potpuno različito definirane uloge aktera, obilježja, funkcije i dinamiku. S obzirom na nivo zdravlja i funkcionalnosti obitelji, putem rituala će se na različitim nivoima proizvoditi

i razmjenjivati potpuno različiti kodovi i značenja, analogno tome i različiti nivoi kompetentnosti pojedinaca.

Slika 2. Karikaturalni prikaz rituala koji proizvodi ograničeni kod (Satir, 1988)

Basil Bernstein (1975; prema Giddens, 2007) je još 1970-tih godina ustanovio kako se kod djece koja potiču iz nižih slojeva društva (radničke obitelji, roditelji nižeg socijalno-ekonomskog statusa i obrazovnog nivoa, disfunkcionalne obitelji) razvija govor koji održava tzv. **ograničeni kod**. Ovaj govor povezan je sa kulturom okoline, u kojoj roditelji u procesu socijaliziranja vrijednosti i norme smatraju zadatim, socijalizacija se ostvaruje izravno, nagrađivanjem ili kažnjavanjem koje je u funkciji ispravljanja dječijeg ponašanja. Na ovaj način prenosi se praktično iskustvo lišeno dodatnih razgovora i rasprava o apstraktnim idejama, odnosima ili kauzalitetu u procesima, pojavama i odnosima (Giddens, 2007). Rituali su prazni, rigidni i rutinirani, lišeni simboličkog bogatstva, te često predstavljaju izvor stresa. Rutine prerastaju u rituale kada se pomjere od pukog instrumentalnog ka simboličkom aktu što je vrlo važno za strukturalnu dimenziju obiteljske funkcionalnosti, a to je u disfunkcionalnim mikrokulturama posebno ugrožen i slabo razvijen aspekt zajedničkog obitavanja (Segrin i Flora, 2005). Prema Becvar & Becvar (2009), zadatak svakodnevnih i periodičnih rituala ogleda se i u transformiranju pojedinaca i sistema obitovanja iz stanja nemoći u u nešto svrhovito, smisleno, ispunjeno simboličkim značenjima.

Nasuprot ograničenom kodu, kod djece iz obitelji višeg društvenog statusa i obrazovanih roditelja, razvija se **razrađeni kod**, kojeg podupire socijalizacija u manje ograničenim ili širim kontekstima, posebno zbog činjenice da se riječima mogu pripisivati značenja s obzirom na kontekst i specifičnost situacije. U procesu kontroliranja dječijeg ponašanja reakcije u smislu zabrane ili dopuštenja, nagrade ili kazne, dodatno se pojašnjavaju i često predstavljaju uzročno-posljedičnim shemama (Giddens, 2007). Rituali

su ispunjeni simboličkim značenjima, obitelj održava rituale smislenim, fleksibilno prilagođava promjenama događaja, uloga ili pravila s obzirom na smisao i značenje rituala ukoliko je to neophodno (Segrin i Flora, 2005). Kasnijim istraživanjima (Tough, 1976; Tizard i Hughes, 1984; sve prema Giddens, 2007) potvrđeni su Bernsteinovi nalazi s obzirom na neupitne sistemske razlike u području generaliziranja i apstrahiranja ideja, dovođenja procesa u uzročno-posljedične veze i sposobnost davanja dodatnih objašnjenja o pojavama. Ti bi se nalazi mogli svesti u nekoliko zaključaka:

- Djeca sa ograničenim kodom kod kuće primaju ograničene odgovore na postavljena pitanja, što za posljedicu ima manje informacija i manju sposobnost objašnjavanja
- Ograničeni kod proizvodi probleme kod reagiranja na apstraktne ideje
- Govor razrađenim kodom za djecu koja su usvojila ograničeni kod je nerazumljiv, jer se koristi jezik na koje dijete nije naviknuto i naučeno
- Takvi učenici će sadržaje učiti napamet i bez razumijevanja, ali neće biti sposobna razumjeti pojmovne razlike koje zahtijevaju generalizaciju ili apstrahiranje

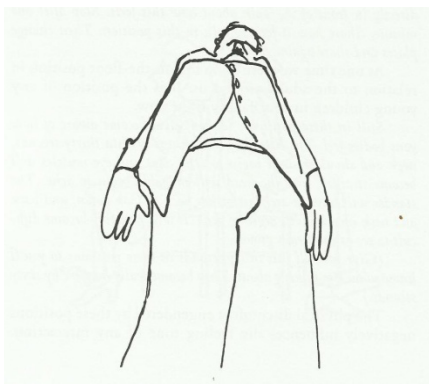
Kao prva instanca socijalizacije obitelj djecu priprema za korištenje kodova i dekodiranje poruka u vanobiteljskom svijetu, što je u najdirektnijoj vezi sa usvajanjem interpretativnih shema od kojih će ovisiti kasnija ponašanja, izbor životnih stilova, akademska postignuća, a svakako i izbor škola, usmjerenja i profesija.

Iskustvo obiteljske komunikacije

Povezujući kvantitet i kvalitet komunikacije sa nivoom obiteljske funkcionalnosti, Virginia Satir (1988) u okviru iskustvenog modela polazi od tri vrste faktora koje utiču na ljudski razvoj: nepromjenljiva genetska osnova koja određuje naš fizički, emocionalni i potencijal temperamenta; longitudinalni utjecaji koji su rezultat socijalnog učenja kroz proces odrastanja, rasta i razvoja; te konstantna interakcija unutar trijade tijelo – emocije – mišljenje. Sveukupnost činjenica razvoja Satir razmatra u okviru osam koncepata Selfa: fizički, intelektualni, emocionalni, senzatski/čulni, relacioni, kontekst, nutritivski/prehrambeni i duhovni. Životne okolnosti i iskustva svakog pojedinca isprepliću se unutar svih osam koncepata Selfa, gradeći kod svake osobe odnos prema sebi i svijetu. Upravo bi taj fenomen Anne Katherine (2000) nazvala „gdje JA završava, a TI počinje“. Budući da se svaki čovjek uči biti čovjekom od strane roditelja, u obitelji, kao prvoj instanci socijalizacije, Satir knjigu, u kojoj analizira obrasce komuniciranja, i naslovljava *Peoplemakers* – graditelji ljudi/ oni koji su zaduženi za uljudivanje

(Satir, 1988, str. 3).

Virginia Satir detaljno objašnjava pet tipičnih komunikacijskih obrazaca koji se mogu razvijati u jednoj porodici/obitelji, a kojom članovi sistema žele obezbijediti stabilnost i porodično „preživljavanje“. Svaki od komunikacijskih tipova moguće je predstaviti grafički, pri čemu se ilustrira trijadni odnos između Selfa, Drugog i Konteksta (Goldenberg & Goldenberg, 2008; Gehart, 2010). Putem karikaturalnih ilustracija, Virginia Satir u svojoj knjizi *Peoplemaking* prikazuje tipične poze i pokrete tijela osobe koje pripadaju kongruentnom ili nekom od inkongruentnih komunikacijskih tipova. U svakoj obitelji se razmjenjuju verbalne (sadržajne) i neverbalne (emocionalne) poruke.

Slika 3. Kontradiktornu poruku djetetu šalju roditelji koji u očima djeteta izgledaju veliki i važni (Satir, 1988, str. 81)

Verbalne poruke sadržane su u riječima, a neverbalne u facijalnoj ekspresiji, položaju i pokretima tijela, ritmu disanja, visini glasa i gestama. U slučajevima raskoraka između sadržaja i emocionalnog aspekta upućene poruke, nastaje kontradiktornost koju Satir naziva *Double message* (dvostruka poruka) (Satir, 1988., str. 81). Takve poruke (obrasci komuniciranja) su prikrivanje, optuživanje, racionalizacija upotreba dosadnih i mrtvih riječi i odvrćanje. Ovakva vrsta komunikacije u obitelji obično se razvija u tri faze:

- Kontradiktornu poruku djetetu šalju roditelji koji u očima djeteta izgledaju veliki i važni
- Zbog neusklađenosti sadržaja i emocionalnog tona dijete ne smije postavljati pitanja kako ne bi izgubilo ljubav roditelja
- Kontinuirana nezdrava komunikacija priprema teren za kasnije probleme u ponašanju

Sposobnost **kongruentnog komuniciranja** iskazuje se putem jasnih, izravnih, nedvosmislenih, dobro objašnjenih, racionalnih poruka, kroz

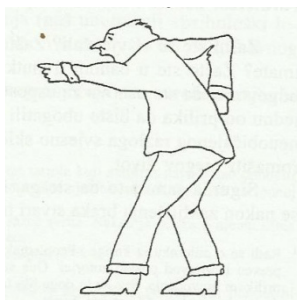
davanje potvrde autentičnim vrijednostima djeteta, postavljaju se realna pitanja koja testiraju komunikacijsku stvarnost. Osobe koje kongruentno komuniciraju nemaju problem da razumiju svoja stanja, da ih kontrolišu, a potom su uspješni u razumijevanju stanja i pozicija drugih u odnosu, te komunikaciju prilagođavaju kontekstu u kojem se komunikacija odvija. Kada roditelji atribuiraju dječije ponašanje, a pri tome uvažavaju emocije djeteta, empatišu ili odmjeravaju nagrađivanje i kažnjavanje s obzirom na uzrast djeteta i mjesto gdje se interakcija odvija, oni nastoje kongruentno komunicirati. Kongruentnost se ogleda i u uspješnosti usaglašavanja digitalnih i analognih kodova, iskazivanja emocija koje prati adekvatna neverbalna komunikacija.

Inkongruentno komuniciranje kojeg Satir označava kao **prikrivanje**, karakteristično je za tzv. “da govornike”, ostvaruje se izjašnjavanjem submisivnih stavova, putem podržavanja atmosfere lažnog i prividnog porodičnog i bračnog sklada, te je karakteristično za one osobe koje su sklone udovoljavati/zadovoljavati drugima/druge. Problem ovih osoba je u nedovoljnoj samosvjesnosti, samoodgovornosti i samopouzdanju, što osporava samoaktualizaciju (Satir, 1988, str. 85).

Slika 4. Karikaturalni prikaz prikrivanja
kao inkongruentnog komuniciranja (Satir, 1988, str. 85)

Optuživanje kao forma inkongruentnog komuniciranja specifična je za “ne govornike”, koji pokušaj ofanzivnog ponašanja u konfliktnoj situaciji ostvaruju putem demonstriranja vlastite snage. Na taj se način guši saradnja, kreativnost, inicijativa, samostalnost i neovisnost, zbog čega Virginia Satir zapaža da takve osobe prevashodno krivicu prebacuju na druge, a to se događa jer imaju nerazriješen problem i u pogledu adekvatnog doživljavanja sebe samih, ali i drugih (Satir, 1988, str. 87).

Slika 4. Karikaturalni prikaz optuživanja
kao inkongruentnog komuniciranja (Satir, 1988, str. 87)

Inkongruentno komuniciranje opisano kao **racionalizacija**, predstavlja najokrutniji način izbjegavanja problema. Ovdje se zapaža nastojanje da se realna životna situacija i konflikt riješi ili se na konflikt reagira racionalizirajućim, indiferentnim, mrtvim riječima lišenih emocija, upotrebom dosadnih fraza koje prevazilaze dimenzije događaja putem prividne nezainteresovanosti. Pribjegavajući racionalizaciji, osoba želi ostaviti dojam prividne nezainteresovanosti, pa se pogrešno razumijevanje drugog istovremeno prikriva posezanjem za neodrživim razlozima tumačenja osobnog ponašanja (Satir, 1988, str. 89).

Slika 5. Karikaturalni prikaz racionalizacije
kao inkongruentnog komuniciranja (Satir, 1988, str. 89)

Odvraćanje se javlja kod osobe koja, kada je suočena s problemom reagira indiferentnim pričanjem viceva, prividno se zabavljajući i nastojeći zabavljajući druge. Bježanje od problema, maskiranje i trpanje stvari „pod tepih“, karakteristično je u situacijama kada se želi skrenuti pažnja sa stvarnih problema i komunikaciju preusmjeriti s realnog konflikta. Tipična ponašanja ovog stila komuniciranja su: pretjerano pričanje viceva radi bijega od problema, prividno zabavljanje, maskiranje, te „trpanje stvari pod tepih“ (Satir, 1988., str. 91).

Slika 6. Karikaturalni prikaz odvrtaćanja
kao inkongruentnog komuniciranja (Satir, 1988, str. 91)

U velikom broju nekongruentnih komunikacijskih obrazaca, Satir zapaža da djeca pristaju na zabrane, ili čak prihvataju krivicu drugih, da bi bila prihvaćena. Izloženost kontradiktornim porukama rezultira usvajanjem takvog obrasca ponašanja. Nezdrave obitelji karakteristične su po i nezdravoj komunikaciji, a neke od posljedica odrastanja u takvim obiteljskim sistemima su: problemi u komunikaciji, sklonost inkongruentnim porukama, sužen prostor emocionalnog reagiranja, rigidne uloge, pravila koje ometaju osobni razvoj i autentičnost. Takva iskustva obično se prenose na sljedeću generaciju kao naučeni obrasci ponašanja i modeli uspostavljanja interakcije. Sažeti prikaz najznačajnijih kategorija inkongruentnog komuniciranja prikazani su u donjoj tabeli:

Kategorija	“Karika- tura”	Tipični verbalni izraz	Položaj tijela	Unutrašnja os- jećanja
Prikrivanje	Uslužnost	“Šta god želiš, to je OK. Ja sam ovdje da te usrećim”	Dodvoravanje, zahvalnost, molećivost, samokažnjavanje	“Ja sam ništa bez tebe, bez tebe sam mrtav-mrtva”
Optuživanje	Moć, snaga	“Ništa nisi u stanju da uradiš ispravno. Šta je s tobom? Samo sam ja uprvu!”	Upiranje prstom, povišen ton, tiranija, bijes	“Usamljen-a sam i neuspješan-a”
Racionalizacija	Intelektualnost	“Možda je nekom promaklo, ali ima ovdje osoba koje naporno rade...”	Monoton glas, robotiziranost, automatiziranost	“Osjećam se ranjivo”
Odvraćanje	Spontanost	Riječi koje nisu u vezi sa onim što drugi govore. U vrijeme svađe postavljaju pitanje “Šta je za ručak?”	U stalnom pokretu, časkanju, odvlačenju pažnje	“Nikog nije briga. Ovdje nema mjesta za mene”

Tabela 1. Četiri stila disfunkcionalne komunikacije prema Virginiji Satir – položaji/pozicije u stresnim situacijama (Goldenberg & Goldenberg, 2008, str. 226)

Od količine i prezasićenosti obiteljske komunikacije zavisit će funkcioniranje obitelji kao sistema, ali i kasnija sposobnost komunikacije i tumačenja poruka. Također će se na nivou najučestalijih izjava i formulacija moći analizirati brojni obiteljski rituali, pravila, uloge i granice između subsistema. Uspješnost tumačenja dječijeg ponašanja sljedeći je aspekt komunikacijskog nivoa funkcioniranja obitelji. Tu se začinju uspjesi ili neuspjesi u pogledu definiranja problema, postavljanja hipoteza o ponašanju i razumijevanju međusobnih osjećaja članova sistema. Kada se zapaze ovakvi komunikacijski problemi u obitelji, obično se ukazuje na nove načine definiranja situacije, promjeni definiranja problema, te fokusiranje na pogrešne hipoteze. Iskustveni model nastoji iz perspektive humanističke tradicije staviti fokus na procese u kojima svaki član (zdrave) obitelji ima priliku razviti se u zrelu, samopouzdanu i samosvjesnu osobu. Da bi to bilo moguće, odnosno da bi obitelji bile zdrave i funkcionalne, ovdje se posebna pažnja poklanja komunikaciji, pa se kaže kako se u zdravim obiteljima komunicira kongruentno, članovima se dopušta širok raspon pozitivnih i negativnih emocionalnih iskaza, razvijanje spontanijih interakcija, a osobe u takvim obiteljima nisu vezane rigidnim pravilima i ulogama. Zbog toga takva komunikacija i pravila imaju za rezultat podsticanje osobnog razvoja i razvoja autentičnih uloga u obiteljskom sistemu. U slučajevima kada se kod

pojedinaца razvijaju otpori i zapreke, akcenat se stavlja na analizu prethodnog iskustva, otkrivanje uzroka takvih ponašanja, te se nastoji pomoći obitelji da uspostavi jasnu komunikaciju, spontanost, izražavanje negativnih i pozitivnih emocija, fleksibilnih pravila i uloga, te dopuštanje osobnog razvoja i autentičnosti svakog pojedinog člana.

ZAKLJUČAK

Naše tijelo i mozak pamte sve događaje, pa i one iz perioda života kada nismo bili svjesni sebe samih. Svjesno sjećanje je pohranjeno u kori velikog mozga i to predstavlja eksplicitno pamćenje, dok je nesvjesno ili implicitno pohranjeno u cijelom tijelu (somatski markeri). Brojne studije o učenju u ranom dobu potvrđuju kako s prvim danima života svaka osoba uči o sebi putem prisvajanja osjećanja, stanja i odnosa najvažnijih osoba iz primarne okoline. Takva implicitna sjećanja prate nas kroz cijeli život i govore o našim ranim iskustvima a da toga nismo ni svjesni. Ponašanje odraslih mora biti predvidivo pa male bebe razvijaju očekivanja – putem poznavanja i želje da budu prepoznati ostvaruje se povezanost (znanje o vezi). Tokom prve godine života roditelji sa djetetom komuniciraju ponajviše koristeći analogne kodove, a budući da su oni natopljeni emocijama, u zavisnosti od odnosa i sadržaja poruke, ovisiće brojnost integrativnih emocija u svojevrsnom „emocionalnom skladištu“ kojeg svi posjedujemo. Djeca nastoje zadovoljiti roditelje, pa rano počinju oponašati. Prozvedeći i razmjenjujući naučene kodove usvajaju i sliku o sebi. To najilustrativnije opisuje česti događaj u roditeljsko- dječijoj interakciji kada se učenje o osjećanjima ostvaruje kroz pitanja „zašto plačeš“ ili „šta se događa“. U takvim strukturalnim situacijama odvija se učenje o psihičkom distanciranju koje u zdravom i stimulativnom porodičnom okruženju rezultira formiranjem slike „imam taj osjećaj“, umjesto „ja sam taj osjećaj“. Budući da je „nemoguće ne komunicirati“ i da se emocionalni sadržaj prenosi podjednako putem verbalne i neverbalne komunikacije, manjak dodira ostaviće rupu u tjelesnom sjećanju bez čega se ne može naučiti adekvatno dodirivati, dakle zauzimati zdrava, ne samo fizička, već i socijalne, emocionalne i intelektualne granice. Roditelji često u ovom procesu prave krupne propuste, poput onog u kojem iskazuju želju za uvijek raspoloženim djetetom, što bi se moglo povezati sa ometajućom atribucijom. Svaki događaj te vrste biće važan za učenje, ili kongruentne, ili inkongruentne komunikacije. Usvajajući granice, svaki čovjek, zapravo simultano usvaja i značenja lica jednine i množine „ja“, „ti“, „on/ona/ono“, „mi“, „vi“ i „oni“. Kroz zauzimanje (adekvatnih) odnosa u obitelji, formira se kod svakog člana slika o sebi, drugima, te gradi osobna mapa ograničenih ili razrađenih kodova, ili, kako bi to Virginia Satir rekla – uljuđenih ili neuljuđenih osoba. Jezik nas, naprosto, govori...

FAMILY COMMUNICATION AND FAMILY FUNCTIONALITY

SUMMARY

Communication is mostly defined as interaction through the signs, whereby the process in which two people are making and share meanings. One's ability to communicate outside of his/her own family depends on the variety of active signs, meanings and width of the communication maps that are intertwined with a grid of digital and analog codes, previously adopted in his/her own family. The first important meaning of the communication, since the diapason of production, exchange and decryption of the meanings that a person demonstrates in circles outside his/her own family, refers the quality and quantity of codes formerly received and adopted within the family. The second meaning of family communication discloses within the wider grid of social interaction, since through the communication we represent not only ourselves, but our family of orientation, too. Family communication researchers today are mostly focused on whole family interactions, since communication, even between two family members (a dyad), always reflects to the whole family system. The aim of this work is to present some of the most important family theories of interaction, key terms ensued from the family interaction, as well as forms and functions that are closely associated with the production of meanings and communication dimension of family functioning.

Key words: family communication, family rituals, communication codes, congruent and incongruent communication

Literatura

Becvar, D.S., Becvar, R.J. (1999). *Systems Theory and Family Theory*. New York: University Press of America.

Becvar, D.S., Becvar, R.J. (2009). *Family Therapy A Systemic Integration* (7th edition). Boston: Allyn and Bacon.

Carr, A. (2006). *Family Therapy*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.

Gehart, (2010). *Mastering Competencies in Family Therapy*. Brooks/Cole CENGAGE Learning.

Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Globus.

Goldenberg, H., & Goldenberg, I. (2008). *Family Therapy*. Brooks/Cole, CENGAGE Learning.

Katherine A. (2000). *Boundaries – Where You End and I Begin*. New York: A Fireside Book.

König, E., Zedler, P. (2001). *Teorije znanosti o odgoju*. Zagreb: Educa.

Nikolić, S, i suradnici (1996). *Osnove obiteljske terapije*. Zagreb: Medicinska naklada.

Olson, D.H., DeFrain, J. (2003). *Marriages and Families: Intimacy, Diversity and Strengths*. New York: McGraw-Hill Companies.

Satir, V. (1988). *The New Peoplemaking*. Mountain View, California: Science and Behavior Books, Inc.

Segrin, C., Flora, J. (2005). *Family Communication*. London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.

Von Thun, S. (2001). *Kako međusobno razgovaramo*. Zagreb: Erudita.

Watzlawick, P., Beavin, J. H., & Jackson, D. D. (2011). *Pragmatics of human communication*. New York: Norton.